The left side of the slide features a decorative design with several vertical bars of varying heights and widths, some with a fine grid pattern. Below these bars are several overlapping circles of different sizes, all in a dark green color. The largest circle is positioned near the top left, with smaller circles scattered below and to its right.

TEORIA WYTWARZANIA DŹWIĘKÓW MOWY, FORMANTY, MODELOWANIE WYTWARZANIA DŹWIĘKÓW MOWY.

mgr inż. Kuba Łopatka

1

PLAN WYKŁADU

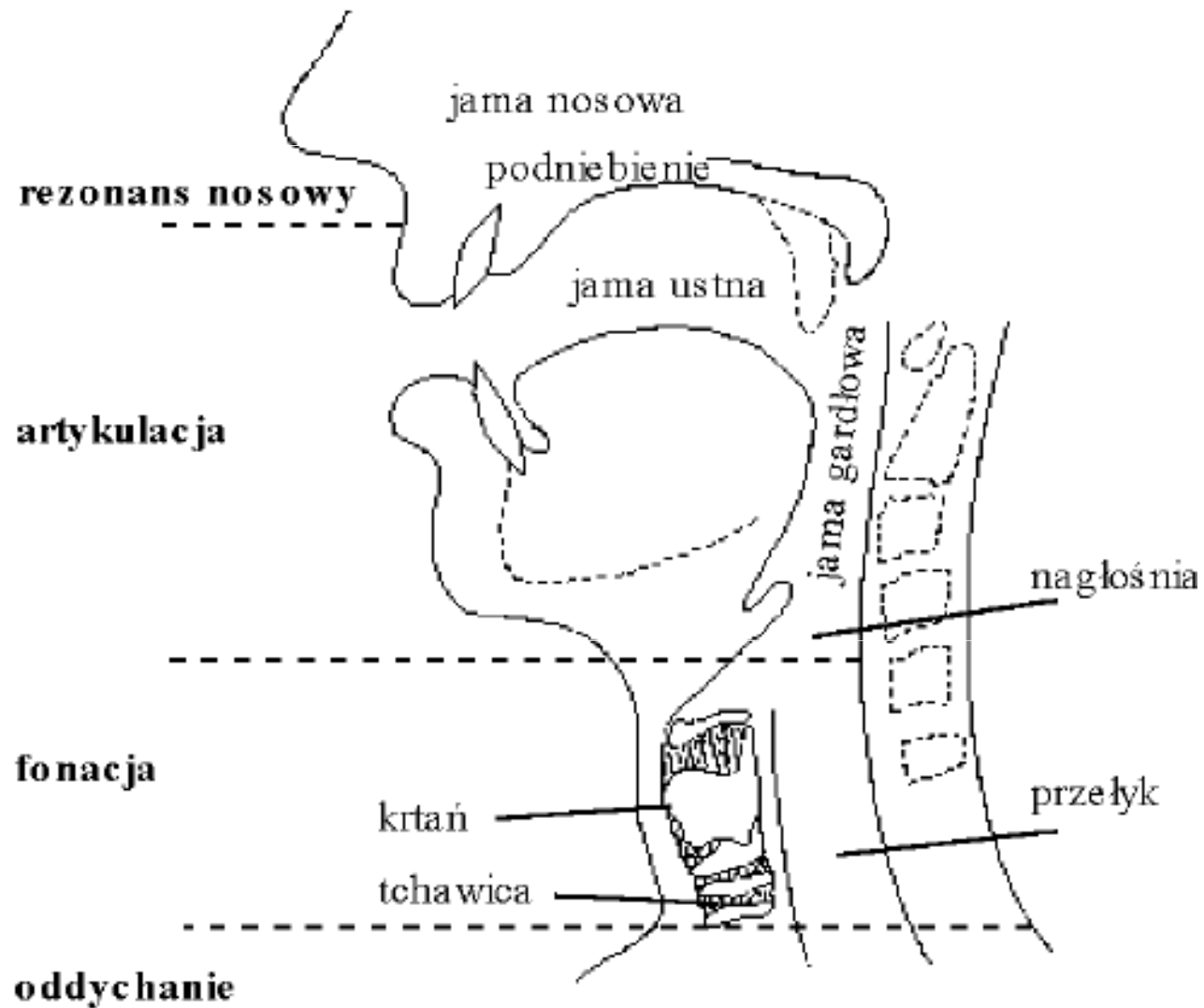
1. **Teoria wytwarzania dźwięków mowy**
  - Ogólna teoria wytwarzania dźwięków mowy
  - Ton krtaniowy
  - Pobudzenie szumowe
  - Transmitancja traktu głosowego
2. **Formanty**
  - Pojęcie formantu
  - Parametry formantowe
  - Formanty F1 i F2, trójkąt samogłosek
3. **Modelowanie wytwarzania dźwięków mowy**
  - Modelowanie fizyczne
  - Modelowanie elektryczne i komputerowe
  - Model źródło-filtr

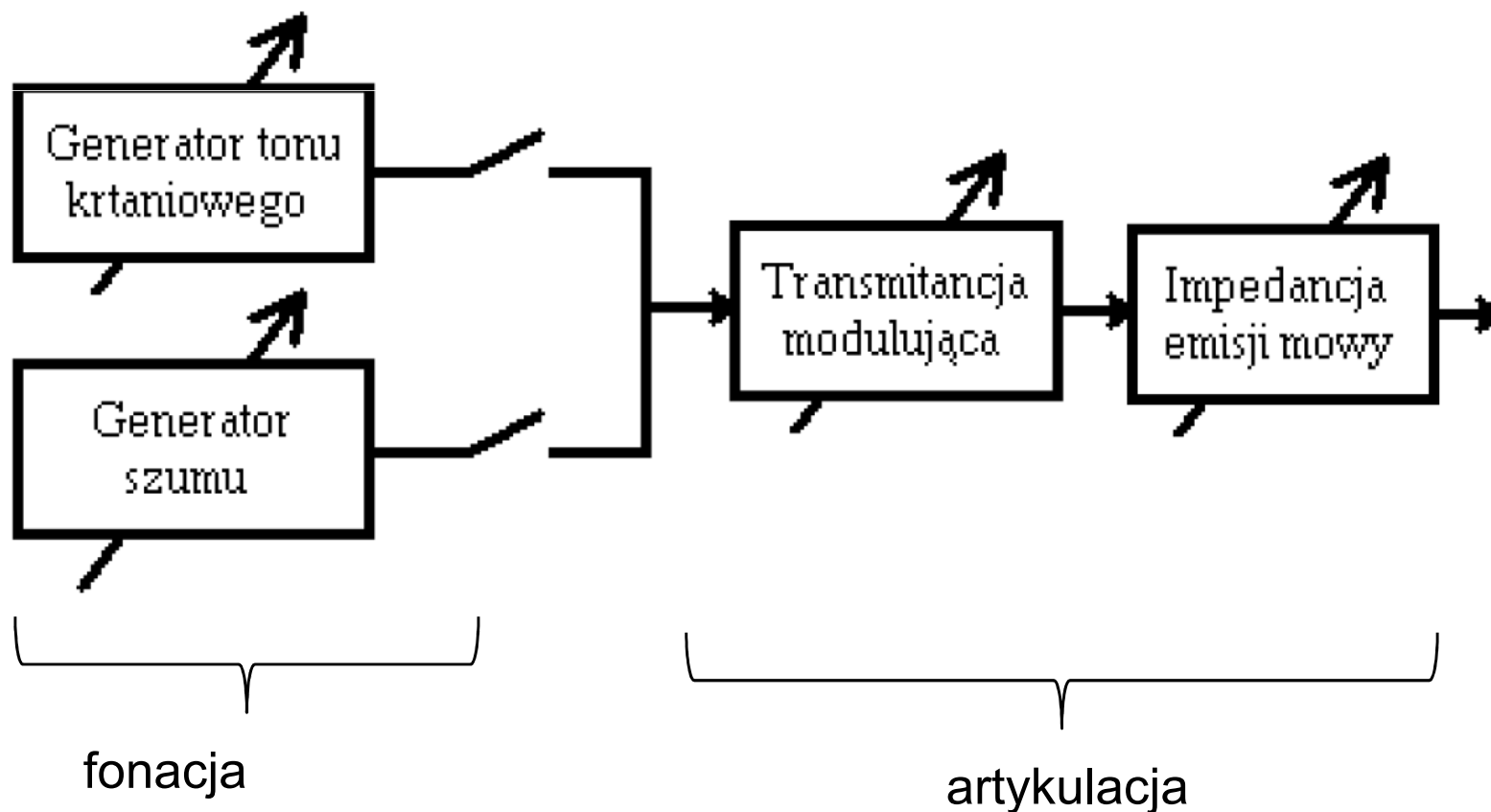
TEORIA WYTWARZANIA DŹWIĘKÓW MOWY

3

PRZYPOMNIENIE – ANATOMIA

OGÓLNY SCHEMAT ZASTĘPCZY WYTWARZANIA MOWY

Podstawowym założeniem tej teorii jest **niezależność** charakterystyk tonu krtaniowego i artykulatorów.

TON KRTANIOWY

- Jest to sygnał akustyczny wytworzony przez drgające struny głosowe.
- Stanowi pobudzenie dla głosek dźwięcznych i zwartych.
- Powstaje w procesie **fonacji**.
- Trudno go zbadać, bo zawsze jest w postaci zmodulowanej.
- Sam w sobie jest słaby i bezbarwny, ulega wzmocnieniu i nabiera brzmienia dopiero w wyższych partiach traktu głosowego.
- Podstawowy parametr – częstotliwość podstawowa – f_0 (lub F_0)- zgodna z częstotliwością podstawową mowy.

TON KRTANIOWY

Zakres częstotliwości podstawowej tonu krtaniowego:
w mowie (typowe):

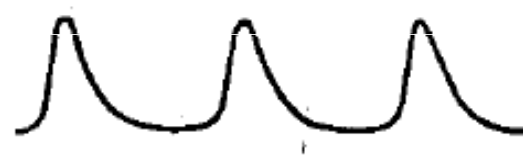
- mężczyźni: 85-180Hz
- kobiety: 165-255Hz
- dzieci: 250-300Hz

W śpiewie w zależności od rodzaju głosu:

- bas, baryton: 65Hz-349Hz
- tenor: 130-523Hz
- alt: 195-698Hz
- mezzosopran, sopran: 220-1280Hz

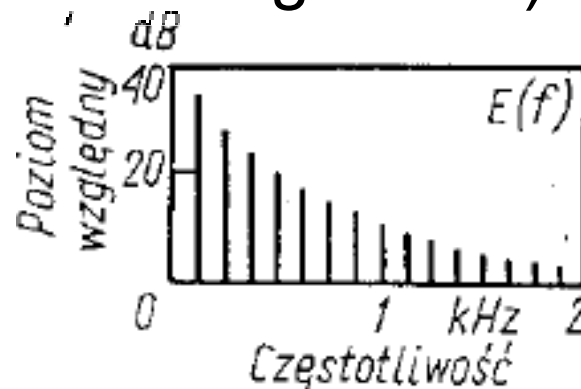
TON KRTANIOWY

Postać czasowa:

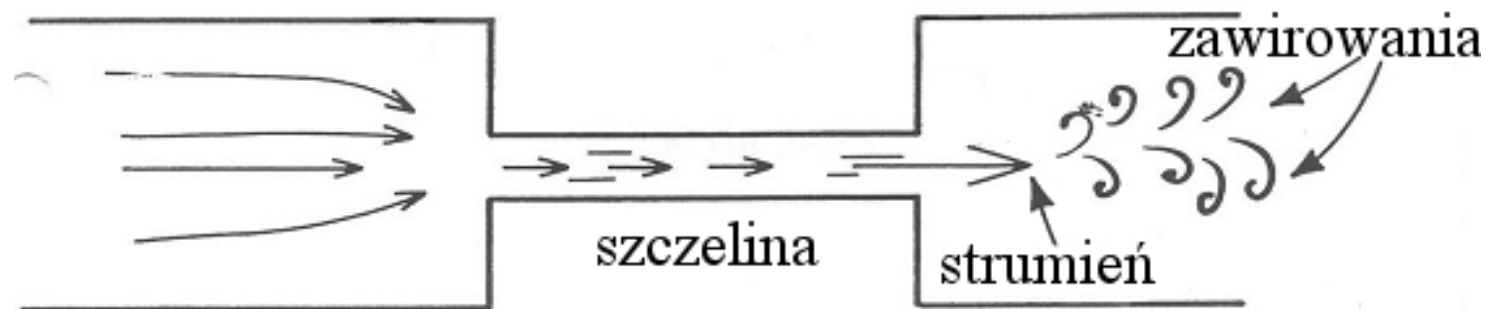
Widmo:

- Obecne są wszystkie harmoniczne częstotliwości podstawowej opadające ok. 6-12dB/okt. (w praktyce nie jest tak regularnie)

POBUDZENIE SZUMOWE

Przy artykulacji głosek szumowych strumień wydychanego powietrza przechodzi z przepływu **laminarnego** do przepływu **turbulentnego** (zjawisko znane w hydrodynamice).

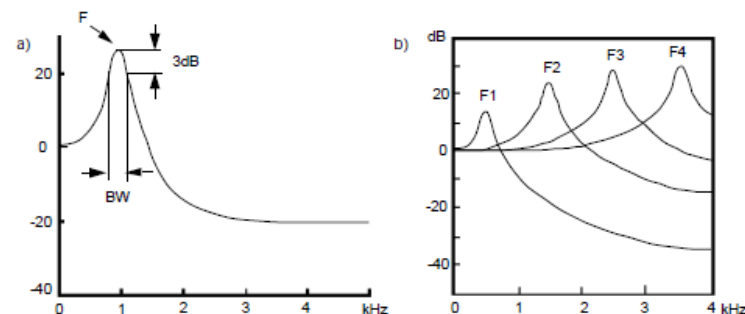

Przy przejściu powietrza przez szczelinę dokonuje się konwersja energii kinetycznej na akustyczną.

Przy nagłym otworzeniu drogi przepływu powietrza podczas artykulacji spółgłosek zwartych powietrze tworzy **falę uderową**, która jest nośnikiem energii akustycznej.

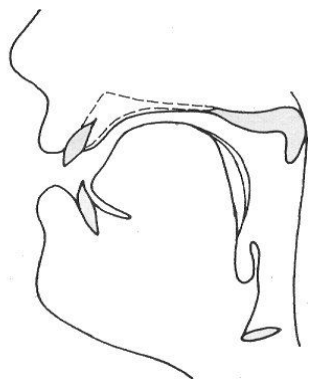
TRANSMITANCJA TRAKTU GŁOSOWEGO

- Z punktu widzenia akustycznego trakt głosowy to układ rezonatorów.
- Kształt i połączenia między tymi rezonatorami zmieniają się w zależności od ułożenia narządów artykulacyjnych – żuchwy, języka, warg, podniebienia.
- Charakterystyka częstotliwościowa traktu głosowego jest połączeniem krzywych rezonansowych.

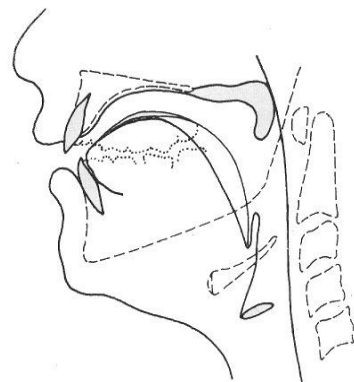

TRANSMITANCJA TRAKTU GŁOSOWEGO

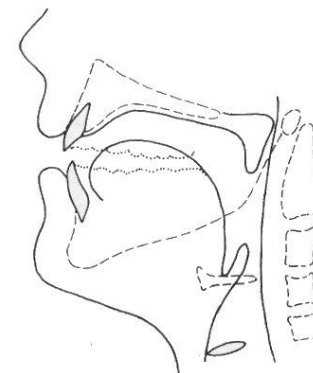
Różne konfiguracje narządów mowy:

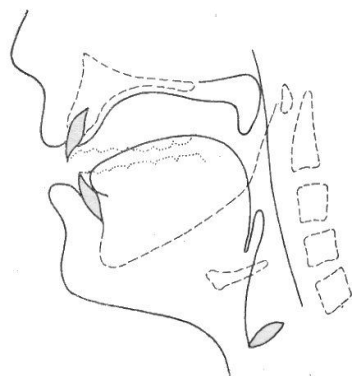
i

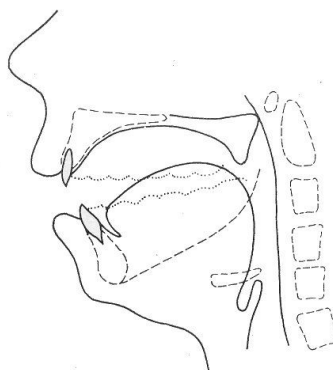
y

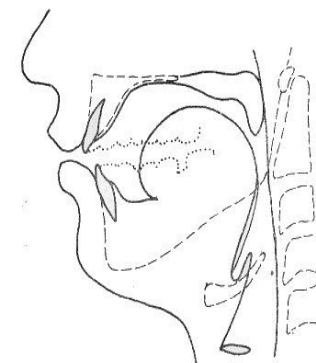
e

a

o

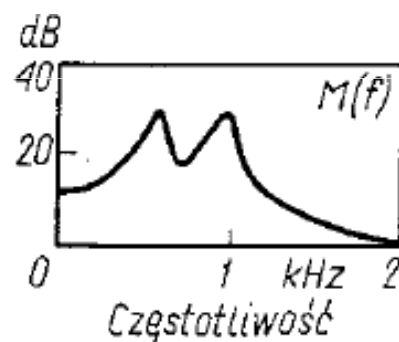
u

TRANSMITANCJA TRAKTU GŁOSOWEGO

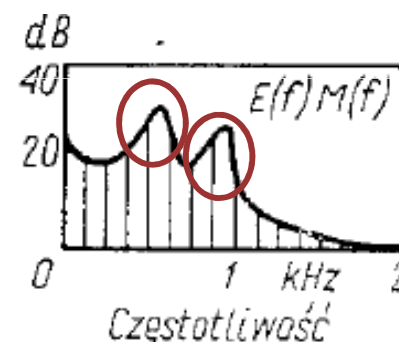
- Rezonans akustyczny narządów mowy powoduje podbicie pewnych częstotliwości (pewnych obszarów widma).
- To, które obszary widma zostaną podbite, zależy od ułożenia narządów mowy – przez zmianę ułożenia narządów mowy zmieniają się wymiary rezonatorów.
- W efekcie w widmie sygnału mowy obserwuje się charakterystyczne skupiska energii.

Widmo tonu krtaniowego

charakterystyka traktu głosowego

widmo sygnału mowy

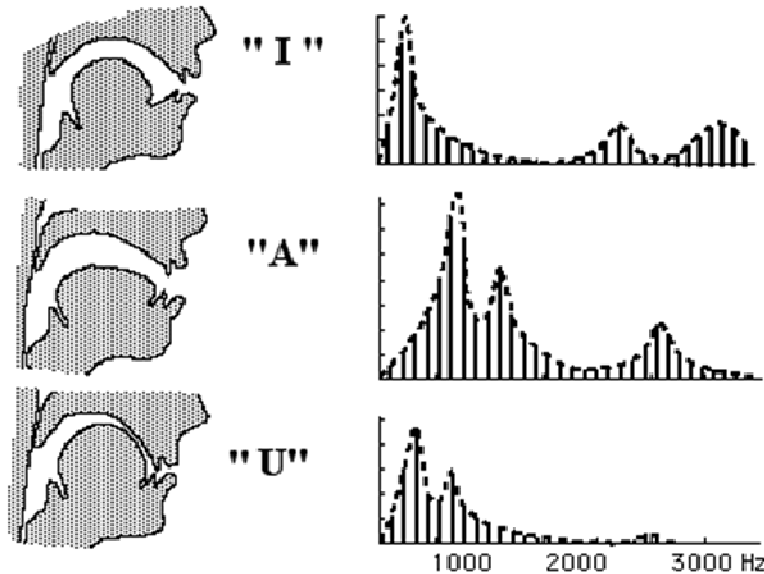

FORMANTY

13

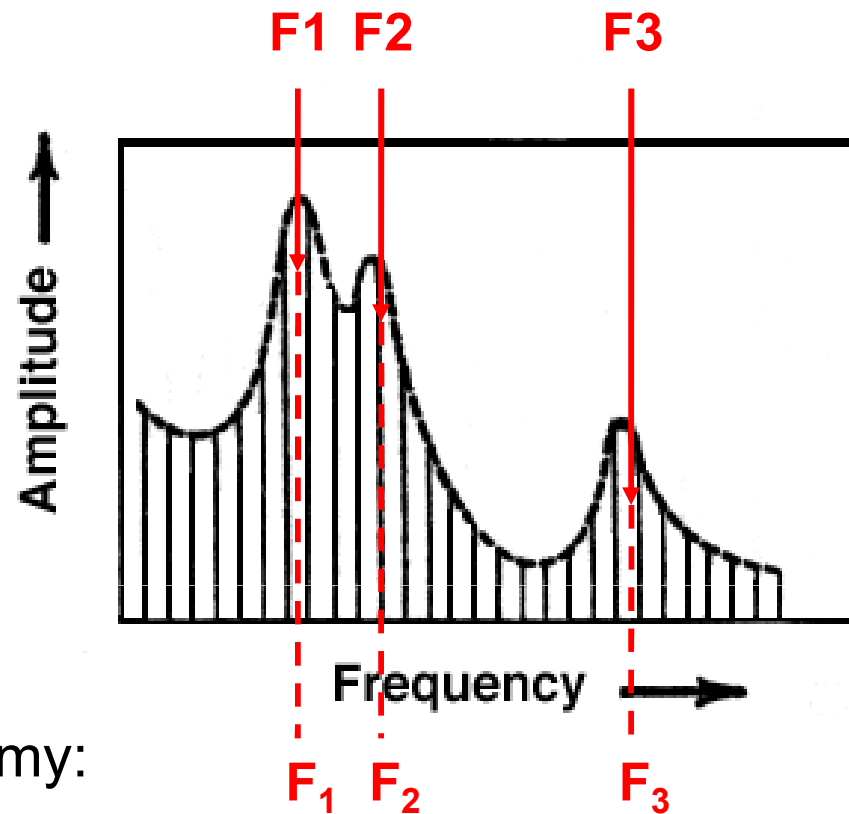
FORMANTY

- Skupisko energii w widmie sygnału nazywamy **formantem**.
- Formant to jedno z najważniejszych pojęć w akustyce mowy.
- Rozmieszczenie formantów zależy od tego, jaka głoska jest artykułowana.

FORMANTY

Formanty oznaczamy:

Częstotliwości
formantowe oznaczamy:

Czasem formantem F_0 nazywa się ton krtaniowy (o częstotliwości podstawowej F_0)

FORMANTY

- Ucho ludzkie jest czułe na formanty.
- Teoria głosi, że formanty leżą u podstaw rozpoznawania mowy przez człowieka. W związku z tym wykorzystuje się je przy automatycznym rozpoznawaniu mowy.

FORMANTY

Parametry formantowe to:

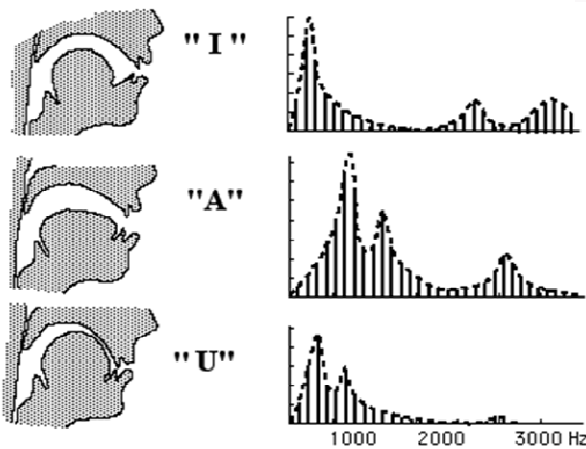
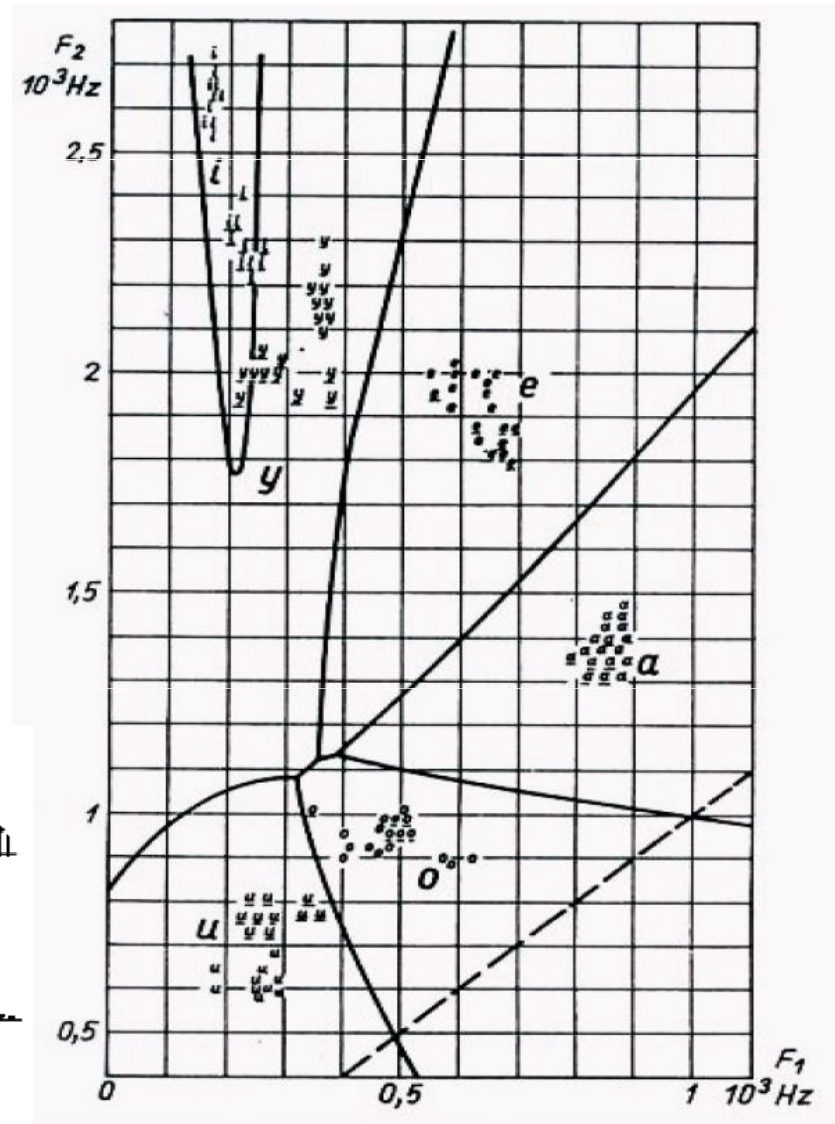
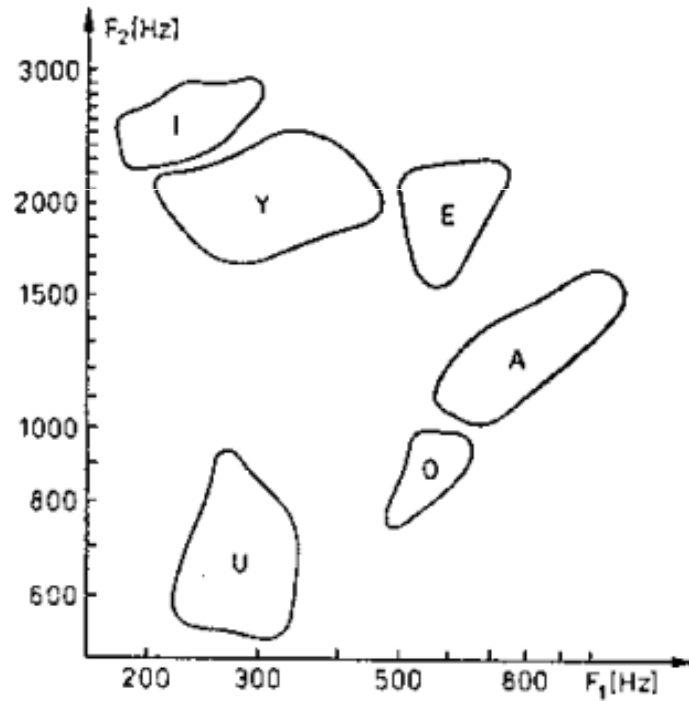
- Częstotliwość formantu F_N
- Poziom formantu A_N (wyrażany w dB, względny unormowany do najsilniejszego formantu albo bezwzględny)

Fonem	częstotliwości [Hz]				poziomy względne [dB]			
i	210	2750	3500	4200	0	-15	-15	-27
e	380	2640	3000	3600	0	-12	-16	-20
a	780	1150	2700	3500	0	-7	-25	-25
y	240	1550	2400	3300	0	-12	-20	-30
o	400	730	2300	3200	0	-3	-30	-35
u	270	615	2200	3150	0	-13	-40	-50
w	600	1700	2900	4100	-9	0	-2	-10
sz	-	2300	2900	3600	-	-9	-8	0
h	500	1700	2500	4200	-12	0	-10	-17
z	-	1750	2950	4300	-	-6	-10	0

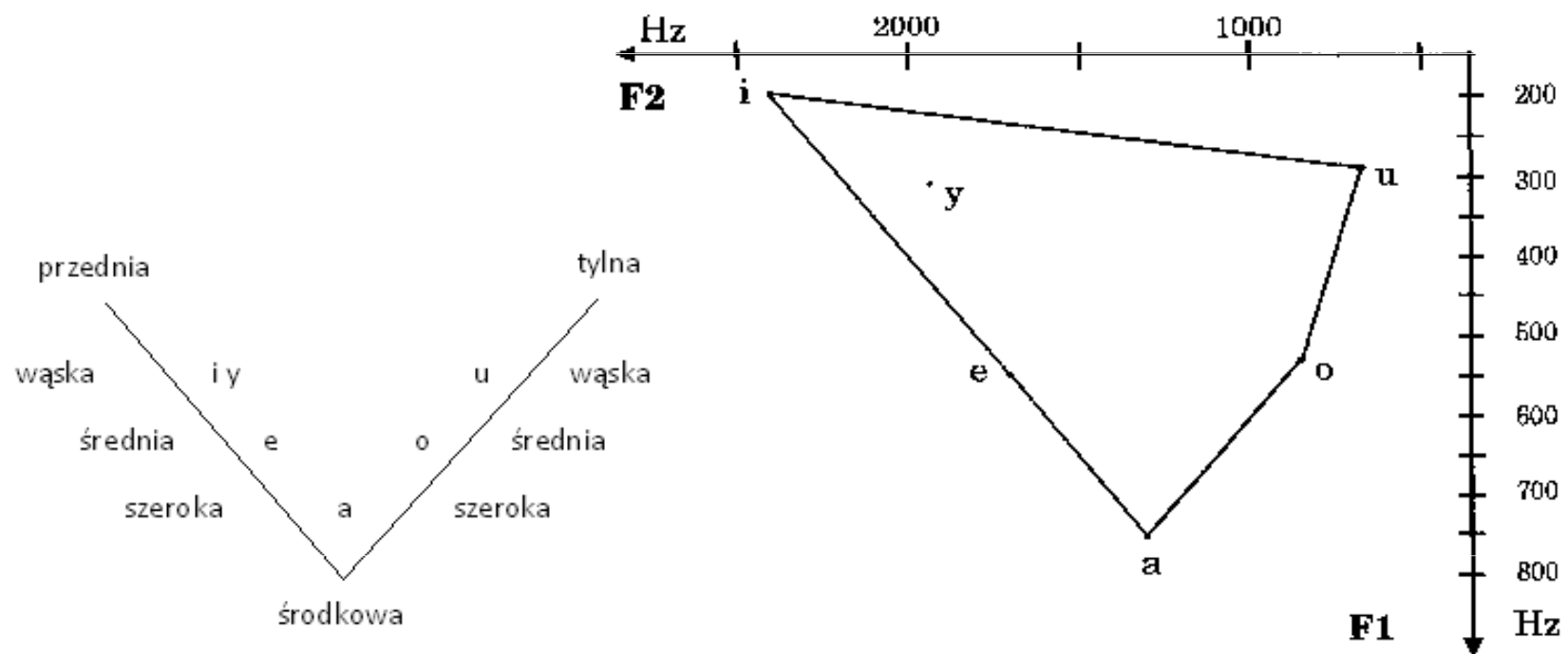
DWA PIERWSZE FORMANTY

- Dwa pierwsze formanty (F1 i F2) zależą od ułożenia języka (dzielącego jamę ustną na dwie wnęki).
- Niektóre spośród głosek (zwłaszcza samogłoski) można odróżnić na podstawie tylko tych dwóch formantów.
- W akustyce mowy rozpowszechniony jest wykres na płaszczyźnie częstotliwości F_1 i F_2 – tzw. „trójkąt samogłosek”.

TRÓJKAT SAMOGŁOSEK

TRÓJKĄT SAMOGŁÓSEK

MODELOWANIE MECHANIZMÓW WYTWARZANIA MOWY

21

MODELOWANIE WYTWARZANIA MOWY

Modelowanie wytwarzania mowy wymaga 3 składników:

- Modelowanie pobudzenia
- Modelowanie traktu głosowego
- Modelowanie emisji mowy

W praktyce najważniejsze są dwa pierwsze elementy.

MODELOWANIE POBUDZENIA

- o Głoski dźwięczne – modelowanie tonu krtaniowego

Ton krtaniowy modeluje się najczęściej przebiegiem piłokształtnym, który ma zbliżone właściwości widmowe.

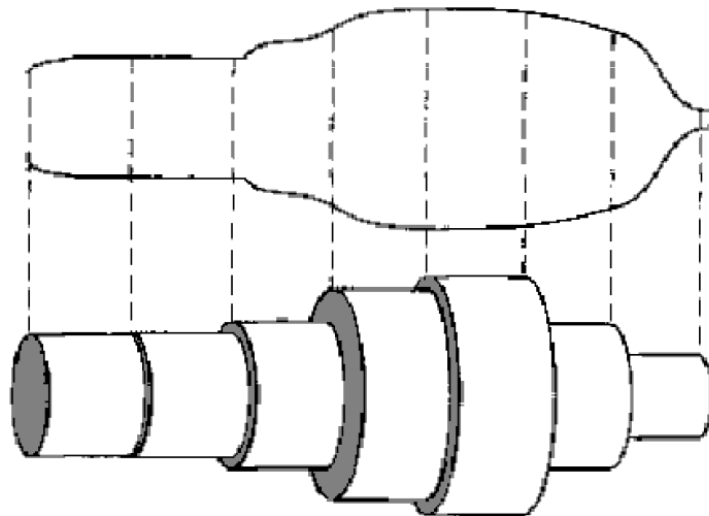
- o Głoski bezdźwięczne – pobudzenie szumowe.

Modeluje się szumem o widmie opadającym 6dB/okt.

MODELOWANIE TRAKTU GŁOSOWEGO

- Model fizyczny

Fizycznie trakt głosowy można zamodelować jako połączenie ściętych stożków lub walców. W pierwszym przypadku powstaje model **tubowy**, zachowujący ciągłość przekroju, w drugim - model **cylindryczny**.

model tubowy

model cylindryczny

MODELOWANIE TRAKTU GŁOSOWEGO

- rezonator Helmholtza (umożliwia modelowanie pojedynczego formantu)
- podwójny rezonator Helmholtza (umożliwia modelowanie dwóch formantów)
- modele złożone z kilku rur zakończonych płaską tarczą kołową (odgradą) imitującą
- charakterystykę promieniowania ust jako nadajnika dźwięku
- trójparametrowy model Fanta, uwzględniający rozkład biegunów i zer na płaszczyźnie zespolonej i podstawowe trzy parametry: miejsce artykulacji (miejsce największego przewężenia kanału), stopień tego przewężenia (powierzchnia przekroju) oraz kształt otworu wylotowego ust
- model Markela-Graya

MODELOWANIE TRAKTU GŁOSOWEGO

- Model elektryczny

Odwzorowanie charakterystyki częstotliwościowej za pomocą układu filtrów elektrycznych o charakterystyce rezonansowej (LC).

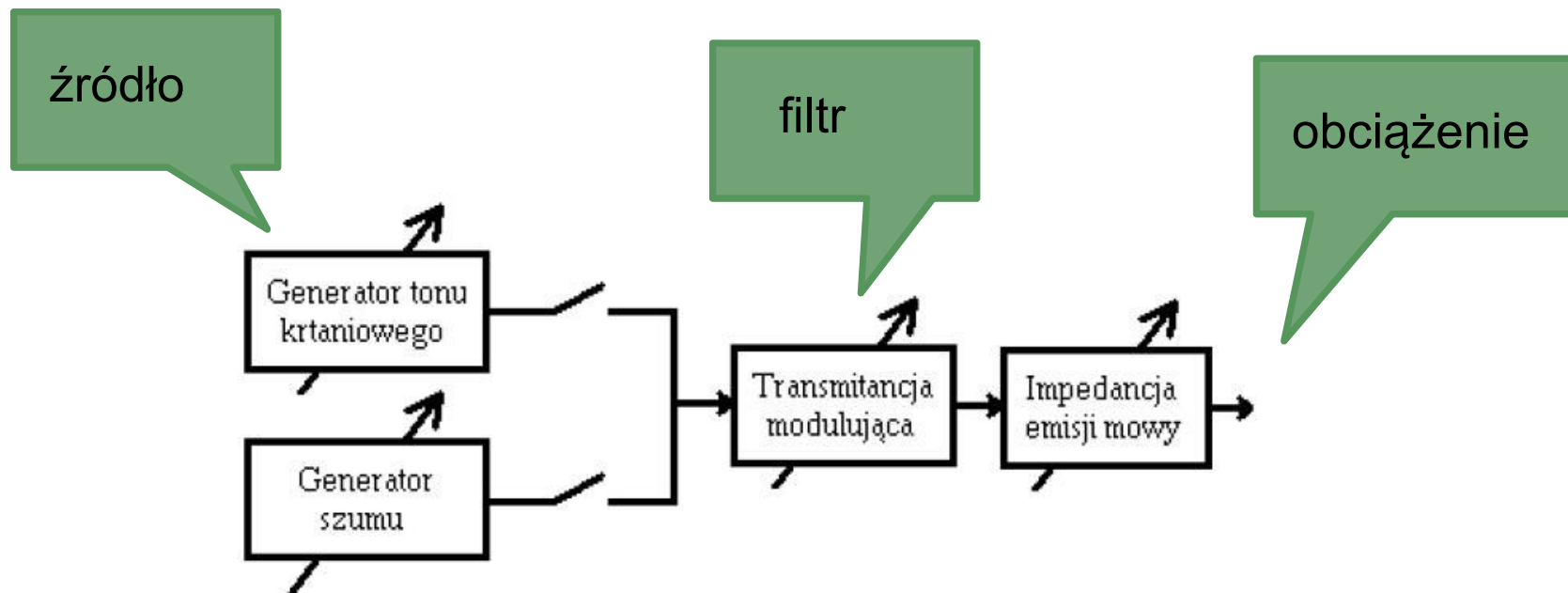
- Modele komputerowe:

- Model LPC – odwzorowanie charakterystyki traktu głosowego za pomocą filtra biegunowego.
- Model artykulacyjny – matematyczne odwzorowanie mechanizmów generowania mowy.

Więcej na wykładzie o **syntezie mowy**.

MODEL ŹRÓDŁO-FILTR

W większości modeli wytwarzania dźwięków mowy powtarza się idea, by schemat zastępczy generowania mowy przedstawiać w układzie **źródło-filtr**.

MODEL ŹRÓDŁO-FILTR

Jak w teorii obwodów, odpowiedź układu powstaje z wymnożenia charakterystyk pobudzenia i filtra.

